

Klasicistička obnova nadbiskupske palače u Zadru

Mr Marija Štagličić

znanstveni asistent Filozofskog
fakulteta u Zadru

Izvoran znanstveni rad

Nedavno objavljena studija o staroj nadbiskupskoj palači u Zadru iscrpno govori o jednom postupnom srednjovjekovnom nastajanju, a zatim o značajnoj renesansnoj pregradnji.¹ Autor spominje i posljednju pregradnju palače u prošlom stoljeću, vezujući tako sadašnjost s dalekom zadarskom prošlošću, koja svojim povijesnim koprenama zrači uvijek novim izazovom. Spomenuta studija je potaknula nastojanje ovog priloga, koji obrađuje upravo onu posljednju pregradnju palače u 19. stoljeću.

Nadbiskupska palača, kao i drugi značajni objekti, već su bili sasvim dotrajali kad je Zadar postao dio Austrijske monarhije. Stoga početkom 19. stoljeća počinje aktivno razdoblje obnove javnih zgrada. Zahvat na tako značajnom objektu nadgledao je Dvorski građevinski ured, rukovodeći se u svom izboru cijenom a ne kvalitetom. Za tu obnovu postojalo je nekoliko projekata, a iz sačuvanih skica i nacрта uočljivo je da je bila veoma živa rasprava u kojoj su sudjelovali svi ugledni arhitekti tada zaposleni u Zadru. Oni su donosili vlastita rješenja, ili pokušavali izmijeniti predloženi nacrt Dvorskog građevinskog ureda.

Datum pregradnje palače je diskutabilan. Prema ranijim autorima to je 1831—1832 god.,² što je zapravo vrijeme dovršenja i useljavanja nadbiskupa Nowaka.³ Prema dokumentaciji iz zadarskog Historijskog arhiva vidi se da je konačni projekt pregradnje palače nastao 1827—1829, a prema njemu je otpočeta gradnja 1829. godine. Sporo je napredovala, pa je početkom listopada 1830. tek otpočeta gradnja kata palače.⁴

Za pregradnju nadbiskupije predložena su tri projekta. Oni svi zadržavaju u tlocrtu prethodnu koncepciju pravokutnog izduženog objekta s centralnim dvorištem i ophodnim trijemom. Poštuju se i tri etaže ranijeg objekta, osim u posljednjem reduciranom nacrtu iz 1827. godine, prema kojem je i izvršena obnova. Tipično za klasicistički ukus i koncepciju obnove poštuje se terenska i prostorna uvjetovanost objekta, a brišu se tragovi

Govoreći o klasicističkoj obnovi nadbiskupske palače u Zadru, autorica donosi podatke da su za taj zahvat bila predložena tri projekta: prvi je načinio Paul Hatzinger godine 1823, drugi je djelo Antonia Luigi de Romanòa iz godine 1825, a treći, nepotpisan, autorica pripisuje V. Presaniju. Taj je projekt dostavljen u Zadar iz Beča, od Dvorske građevinske komisije (21. V. 1826). Po tom je projektu izvršena obnova palače. U studiji su precizno navedene izvršene izmjene na objektu, a na kraju autorica donosi podatke o djelovanju P. Hatzingera i A. L. de Romanòa.

prethodnog stila, kao i stoljetne organske dogradnje. Sve je podređeno ideji čistog, simetričnog i odmjerne ritma oblika, koji upravo svojim skladom i smirenošću zadovoljavaju klasicistički pojam lijepog i modernog. To uvjerenje je ovladalo Zadrom tijekom prve polovice 19. stoljeća. U svom nepoštivanju stilova prošlosti ono je stvaralačko i autentično s jasnim estetskim izvorištem i morfologijom oblika. To je vrijeme gradnje koja prostorno i gabaritno ne narušava povijesnu jezgru grada.

Najraniji sačuvani projekt je onaj Paula HATZINGERA, datiran 4. kolovoza, 1823.⁵ Kao što će i svi kasniji projekti, tako i ovaj zadržava u tlocrtu prethodnu koncepciju pravokutnog objekta s centralnim dvorištem. Budući da je terenski i prostorno građevina bila uvjetovana prethodnom, to su bitne razlike i varijacije projektanata bile moguće na pročelnom dijelu zgrade. Hatzingerova palača zamišljena je kao visoka dvokatnica, s bogato raščlanjenim pročeljem, čiji se središnji rizalit rastvara u ložu s četiri vitka jonska stupa. Taj klasicistički nacrt s početka 19. stoljeća ugleda se svojim raščlanjivanjem na sjevernotalijanski neoklasicizam paladijevskog tipa.⁶ Plastična dekoracija je umjerena, a omjeri površina krovništa i pročelja govore o projektu, koji unutar zadanog repertoara arhi-

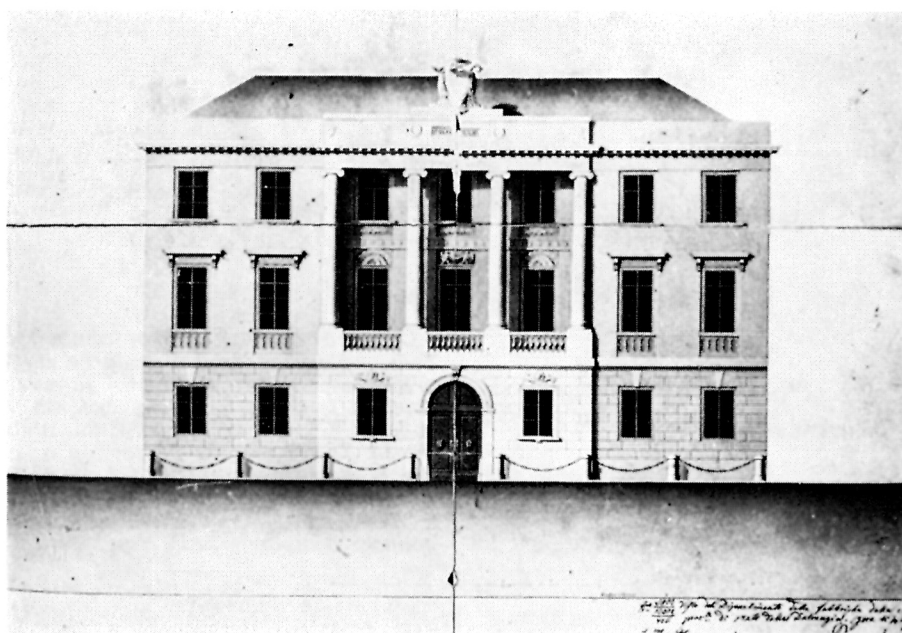
¹ P. Vežić, Nadbiskupska palača u Zadru, Peristol 22, Zagreb 1979.

² F. Bianchi, Zara cristiana I, Zadar 1879, str. 137, i G. Sabalich, Guida archeologica di Zara, Zadar 1897, str. 133.

³ F. Bianchi, n. d.

⁴ Historijski arhiv u Zadru (dalje HAZ), Inventar raznih nacрта građevinskih objekata, II. Navedenim izvorom služi se i Vežić, n. d. str. 33. Svi idući projekti koji će biti opisani čuvaju se u istom Inventaru ... II.

⁵ Hatzingerov akvarel pročelja prvi put je objavio I. Petricoli, Bilješke o umjetnosti XIX st. u Zadru, Zadar, zbornik, Zagreb 1964.

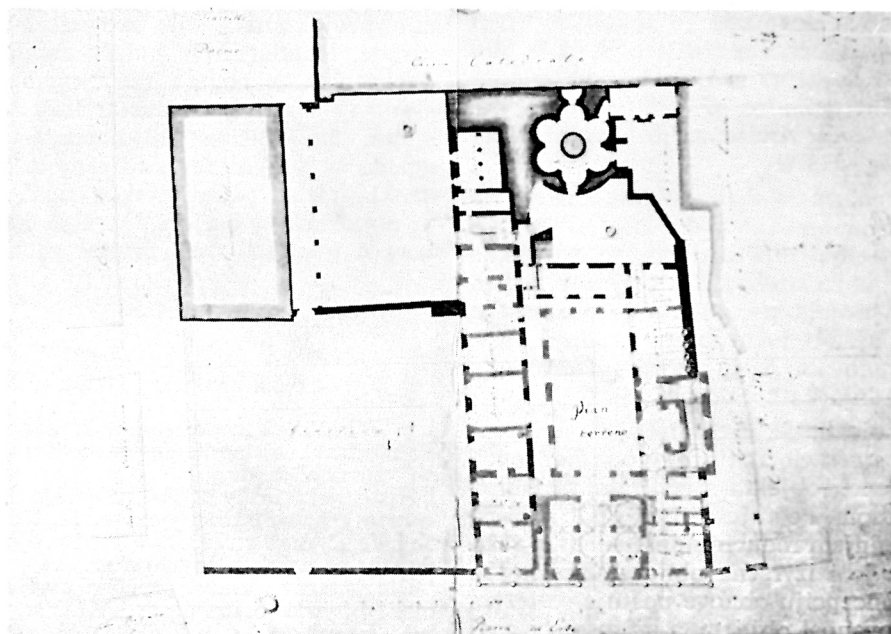
1 Hatzingerov projekt, 1823. godina (pročelje)

tektonskih elemenata postize skladnu i zaokruženu cjelinu. Zapadno krilo zgrade nadvisuje bočna, a ujedno poravnava niveo katova prema najvišem dijelu pročelja stare zgrade⁷. Rizalito visoko prizemlje je zamišljeno kao »piano nobile«. U središnjoj dvorani piloni nose kružne i elipsaste svodove. U projektu je sačuvana stara kapela, a dvorište obogaćeno trijemom s tri strane⁸.

Slijedeći projekt za pregradnju ove palače izradio je Antonio Luigi de ROMANÒ, 10. kolovoza 1825. godine.

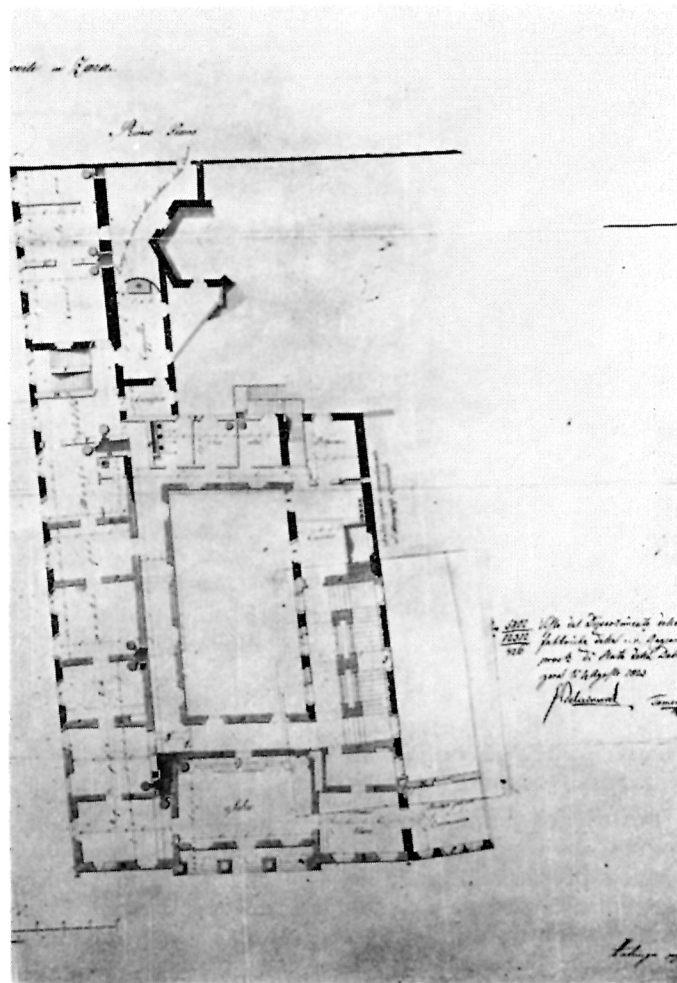
Komparacija s prethodnim nacrtom je neophodna, jer autor uglavnom varira navedeni, tako da središnji rizalit jače izdvaja iz pročelja miješajući elemente trijema i balkona s balustradom. Bočne strane nadvisuju svojim troslivnim krovom niži srednji dio, pa se gubi jedinstvenost pročelja i stječe dojam masivnog dvorca na uštrb vitke biskupske rezidencije. Dok je kod Hatzingerova projekta krovovi pročelnog dijela nadvisivalo dvorišna krila zgrade, ovdje se javlja obrnut slučaj. De Romanòv projekt je skromniji, iako i on

2 Hatzingerov projekt, 1823. godina (tlocrt prizemlja)

čuva trokutnost i tlocrt stare kapele sv. Marka, a stilski se nadovezuje na prethodni.

Navedeni projekti nisu prihvaćeni, a Dvorska građevinska komisija iz Beča dostavlja svoj 21. svibnja 1826, koji donosi sasvim reducirani i pojednostavljeni pročeljni dio zgrade. U tlocrtu je zadržano središnje dvorište, koje je s dvije strane okruženo trijemom. Glavno stubište je smješteno u desnom krilu, dok je lijevo krilo zgrade geometrijski razdijeljeno u niz malih soba. Nešto reprezentativnosti zadržao je ulazni vestibul i analogno njemu glavna dvorana na katu. To su bile dvorane ovalnog tlocrta čije svodove su nosila po četiri stupa, a uglovi završavali polukružnim nišama. Pročelje te visoke dvokatnice bilo je raščlanjeno s pet prozorskih osi, s tim da su krajnji prozori bili dvostruko odmaknuti da bi se naglasio središnji dio. Nad bogatim krovnim vijencem dizala se atika s amblemima nadbiskupske rezidencije. Reprezentativnost prvog kata bila je izražena skromnim središnjim balkonom s balustradom, a u njegovoj ravnini su postavljeni dovratnici ulaznih vrata. Podjela zgrade na tri kata je zadržana, ali stara kapelica nije sačuvana. Odmjerenost i

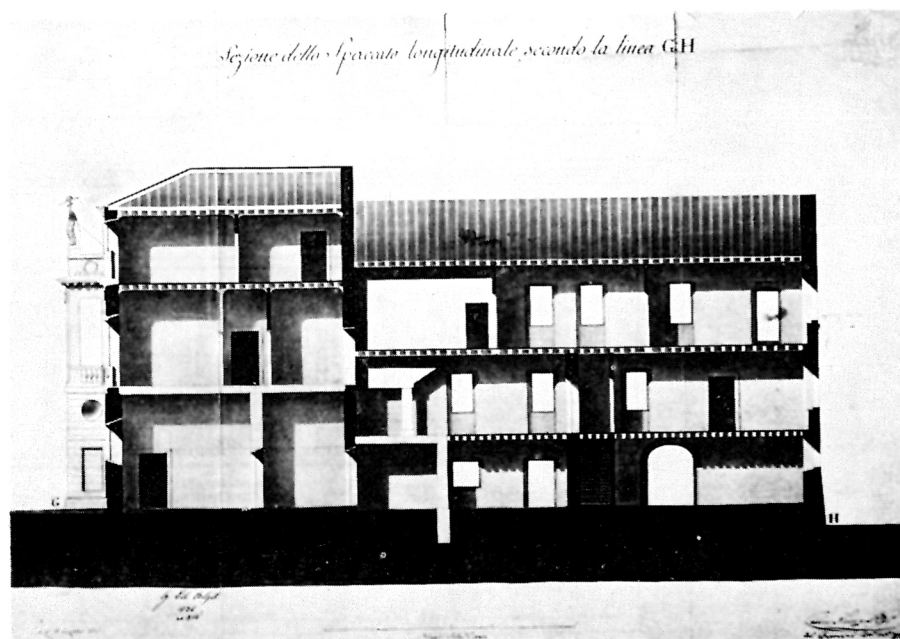

3 Hatzingerov projekt, 1823. godina (tlocrt I. kata)

⁶ Ovdje rabim izraz »neoklasicizam« jer se mora razlikovati Palladijev klasicizam od paladijanizma (npr. Lord Burlingtonova arhitektura ranog 18. st), a ovaj od neoklasicizma paladijevskog tipa (npr. arhitektura G. Selve kasnog 18. st). Međutim, obnovu nadbiskupske palače nazivam klasicističkom, jer evropska umjetnička strujanja, koja sa zakašnjem stizu u ovu retardiranu baroknu sredinu imaju upravo to značenje. Situacija je drugačija u drugoj polovici 19. stoljeća, kad se jasno razlikuju historijski neostilovi, pa tako i neoklasicizam, kao prvi od revivala.

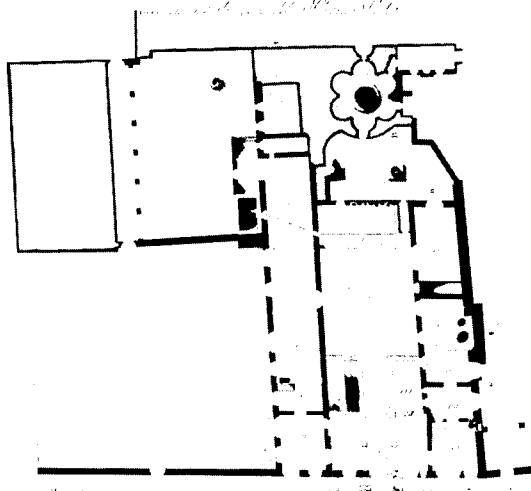
⁷ Vidi P. Vežić, n. d, crtež br. 17.

⁸ Usporedi crtež tlocrta u P. Vežić, n. d., str. 35.

4 Romanòv projekt, 1825. godina
(uzdužni presjek)

PLAN TERRENO
Illegible handwritten text

5 Romančević projekt, 1825. godina (tlocrt prizemlja)

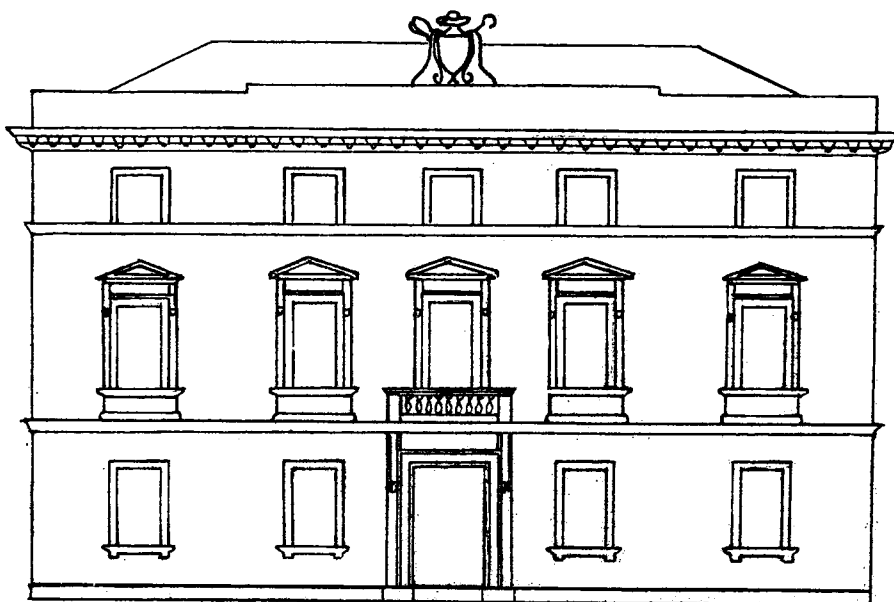
hladna simetrija odlike su tog projekta, koji je poslužio kao osnovni nacrt u konačnoj obnovi palače.

Postoji još jedna zbirka crteža nastalih tijekom 1827. godine, koji govore o konačnoj redukciji postojećeg bečkog projekta. Zgrada je snižena za kat, a vestibul lišen niša i svojega ovalnog tlocrta. Posebno je zanimljiv crtež datiran 30. studenoga 1827. godine, na kojem se pročelje pokušalo raščlaniti kompaktnim središnjim rizalitom, a ovaj se završavao zabatom, u čijem timpanu je bio smješten amblem. Iako ta intervencija na pro-

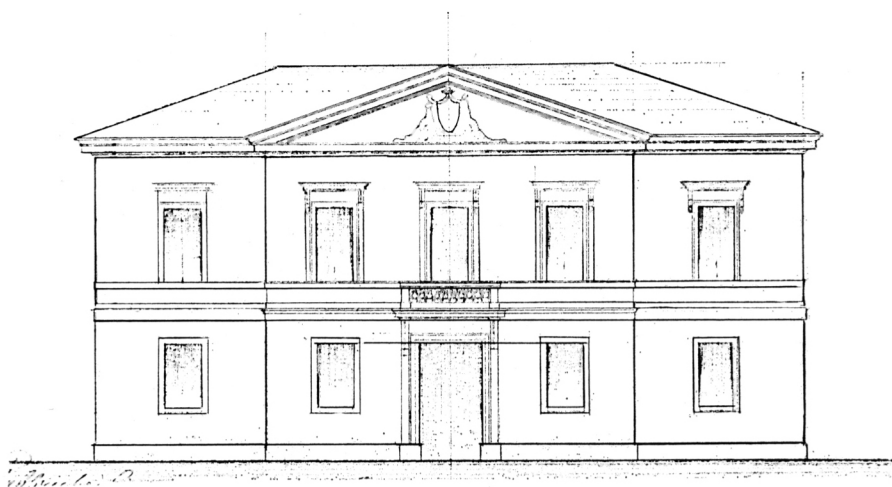
čelju nije značila radikalni zahvat, bitno je mijenjala sadržajnost i odnose pročeljskih ploha, prozorskih osi i krovništa. Crtež je napravljen olovkom i ne nosi ime svojega autora, ali govori u prilog određenog »kockastog« komponiranja prostora koje susrećemo u djelima i projektima V. Presanija⁹.

Iako je palača obnavljana prema pojednostavljenom i najjeftinijem projektu, čini se da i ti reducirani planovi nisu bili na vrijeme i u potpunosti izvršavani. Iako je nadbiskup uselio u svoju rezidenciju 1832, još nije

6 Projekt pročelja Dvorskog građevinskog ureda, 1826. godina (prema Hoelzelovom crtežu od 7. srpnja 1826. g.)

7 Prijedlog za pročelje, 1827. godina (Presani?)

bilo postavljeno deset kamenih stupića, koji su trebali biti povezani željeznim lancem, a nedostajao je i kameni grb nad ulaznim vratima, skromni ostatak nekadašnjeg raskošnog amblema nad krovnim vijencem. Krajem 1840. nadbiskup Nowak još je uvijek inzistirao na izradi kamenog, a ne drvenog grba.⁹

Urbani položaj i funkcija nadbiskupske palače u posljednje vrijeme je devalvirana. Od zgrade u nizu, kad je zatvarala sjeverni dio jednog živahnog i prometnog dijela grada, nekadašnje tržnice — palača je postala

soliterna i izolirana, na opustošenoj površini, okružena arheološkim iskopinama i parkiralištima za automobile. Spuštanjem nivoa trga na nekadašnji rimski, ogoljeni su joj temelji i izgrađene dvokrake prilazne stubes s četiri preostala kamena stupića.

Glavno pročelje te jednokatne zgrade leži na plitkoj kamenoj bazi, koju prekida otvor ulaznih vrata, smješten u sredini zgrade. Prizemlje je raščlanjeno s četiri prozorske osi. Plitki kameni okviri prozora imaju rubnu profilaciju, dok je klupčica nešto šira i istaknutija. Vrata imaju rubno profilirani kameni okvir s podvostručenim dovratnikom, koji prelazi u profilirane volutaste konzole sa stiliziranim listom. Nad profiliranim kamenim vijencem prizemlja teče parapet prekinut balustradom balkona, koji je oslonjen na konzole. Četiri prozora naliježu na vijenac potprozornika, koji je prekinut balkonskim vratima, tako da se kat palače raščlanjuje s pet prozorskih osi. Prozori su ukrašeni plit-

⁹ Arhitekt V. Presani tada se već nalazi u Zadru, jer je od 1826. zaposlen u Kotarskom građevinskom uredu. Vidi M. Štaglić, *Klasicist Valentino Presani u Dalmaciji*, *Peristil*, 22, Zagreb 1979.

¹⁰ HAZ, *Miscellanea*, sv. 89, poz. 1.

8 Nadbiskupska palača je zatvarala sjevernu stranu nekadašnjeg Zelenog trga (do II. svjetskog rata).

9 Sadašnje stanje pročelja

kim trokutastim zabatom, koji nose volutaste konzolice. Istaknuti krovni vijenac jednostavno je profiliran.

Ljepota ove palače je unutar njenih zidova, u oblikovanju središnjeg dvorišta, u smirenoj arkadi trijema, u bogatom stubištu. Iako nije sačuvana izvorna obrada interijera, ostao je raspored prostora, ritam otvora i tiha smirenost kamenog dvorišta. Specifično za provincijski klasicizam jest da njegov duh i oblikovanje susrećemo posebice na stubištima, u dvorištima i dvoranama, dakle u oblikovanju prostora, otvora i u detaljima, a nedostaje mu vanjska monumentalnost i elegancija, inače bitna odlika tog internacionalnog stila.

Zanimljivo bi bilo reći nešto i o ranije spominjanim projektantima Hatzingeru i de Romanòu. Njih je služba na kratko vrijeme dovela u Zadar, upravo u vrijeme pregradnje nadbiskupske palače. Paul Hatzinger je po jednom dokumentu rodom iz Osijeka¹¹. U Zadru se zaposlio kao direktor visokogradnje 1818. godine, a do-

selio je iz tada galicijskog grada Sambora, gdje je bio pomoćni okružni inženjer¹². Godine 1826. napušta službu, a vjerojatno i Zadar, jer ga više nikako ne susrećemo. Pretpostavljamo da je iz Zadra odselio u Beč, gdje se spominje kao civilni građevinski direktor¹³. Sačuvani su njegovi projekti za osnovnu školu i novi zatvor, ali nisu ostvareni¹⁴.

Od 1823, uz direktora Hatzingera, postavljen je upravitelj Antonio Luigi de Romanò (Krf, 1760 — oko 1828). Čini se da je on preuzeo sva direktorska zaduženja nakon Hatzingerova odlaska, jer se kao upravitelj spominje 1827¹⁵. O njegovom životu se nešto više zna¹⁶. Završio je vojnu školu u Veroni i postao inženjerski oficir Mletačke Republike. U ratnim godinama živi u Rusiji, da bi se vratio u Kraljevinu Italiju i zaposlio kao upravitelj inženjera pri Generalnoj direkciji za gradnju cesta i vodovodnih radova u Veneciji. Od 1814. je imenovan privremenim direktorom građevinskih i hidrauličkih radova carske kraljevske mornarice i na poslijetku je kao građevinski direktor poslan u Dalmaciju.

Nemirna duha i svestranih interesa, pisao je o raznim tehničkim i matematičkim problemima i prirodnim pojavama. Njegovo posljednje djelo je »Memoria fisica sul vulcano sottomarino dell'Isola di Meleda nel circolo di Ragusa« (1828). I on je projektirao gradnju novog zatvora, a prema njegovom nacrtu obnovljena je stara civilna bolnica.

Iz sačuvanih projekata vidi se da su i Hatzinger i de Romanò bili školovani u klasicističkom duhu, da su stručno i stvaralački rješavali postavljene zadatke. Međutim, na temelju dosadašnjeg istraživanja nije moguće stvoriti cjelovitu sliku o njihovom djelovanju.

¹¹ Župni ured Sv. Stošije u Zadru, Liber obituum XIII (1811—1824). U smrtovnici male Ane Hatzinger spominju se roditelji »del Sig. Direttore del Genio civile Paolo Hatzinger nativo di Ezech nella Slavonia e della Sg^{ra} Anna Ferro nativa di Bonn nell'Alemagna...«

¹² HAZ, Protokol registrature Namjesništva iz 1818. g.
¹³ Wurzbach, Biographisches Lexikon, VIII, Wien 1862. str. 53.

¹⁴ HAZ, Inventar... VI/E.

¹⁵ HAZ, Indeks registrature Namjesništva, 1827. godina; Wurzbach, n. d., str. 322.

¹⁶ Iscrpnu de Romanòovu biografiju donosi G. Dandolo, La caduta della Repubblica di Venezia, ed i suoi ultimi cinquant'anni, Venezia 1855, II. dio, str. 346.

Kruno Prijatelj

CONTRIBUTO DI RIFLESSI DEL CARAVAGGIO IN DALMAZIA

L'autore pubblica due cicli di quattro dipinti su tela ciascuno rappresentanti gli evangelisti che si trovano il primo nella Pinacoteca vescovile (già nella chiesa del Carmine), il secondo nella chiesa di S. Biagio di Dubrovnik (Ragusa). Gli otto dipinti dimostrano chiari riflessi caravaggeschi e rappresentano il gruppo di opere più vicine al grande maestro che si trova in Dalmazia. Una dettagliata analisi basata su una serie di confronti e analogie stilistiche e iconografiche con gli evangelisti della cupola di S. Biagio a Modena e specialmente colla grande tela «I quattro evangelisti» nella Galleria regionale della Sicilia a Palermo e col «S. Luca» nel Museo di Castello Ursino a Catania come pure con altre opere recano gli argomenti per attribuire i due cicli alla bottega il Mattia Preti (1613—1699) colla probabile collaborazione personale dello stesso e per datarli nel periodo napoletano dell'artista (1656—1661). Concludendo il suo studio l'autore da un breve profilo di questo grande pittore calabrese del Seicento.

Vladimir Marković

PIETRO PASSALACQUA IN DUBROVNIK

Aufgrund von Dokumenten im Staatlichen Archiv von Dubrovnik stellt der Verfasser fest, daß P. Passalacqua im Jahre 1735 im Dienste der Republik Dubrovnik stand, um Renovierungen der Wasserleitung, Kanalisation und des Daches der Kathedrale vorzunehmen. Diesem Architekten schreibt der Autor das Projekt und die Ausführung der großen Treppe zu, die zu der Jesuitenkirche in Dubrovnik hinaufführt, sowie auch die Lösung einiger architektonischer Teile des Jesuitenkollegs. Der Aufenthalt P. Passalacquas in Dubrovnik füllt die Lücke in den Jahren 1735 bis 1741 in der Biographie dieses bedeutenden Architekten aus. Eine neue Bedeutung erhält auf diese Weise auch seine selbständige Tätigkeit vor dem Beginn seiner Zusammenarbeit mit Gregorini am Umbau der Basilika S. Croce in Gerusalemme in Rom.

Kruno Prijatelj

L'autore pubblica la pala rappresentante «Tutti i santi» nella chiesa parrocchiale del piccolo villaggio di Zlopolje in Dalmazia dandovi una dettagliata analisi iconografica dei santi rappresentati e attribuendola al maestro veneto del Settecento Gaspare Diziani (1689—1767) basandosi specialmente sulle due pale dello stesso pittore a Kaštel Gomilica pure in Dalmazia. Dopo aver citato anche altre opere per confronti propone di datare il dipinto verso in meta del Settecento.

Ivo Matijaca — Elena Fazinić

SILBERNE LEUCHTER UND AMPELN IN DEN KIRCHEN VON KORČULA

Die Autoren publizieren die erhaltenen silbernen Leuchter und Ampeln in den Kirchen von Korčula und das archivalische Quellenmaterial, das sich auf sie bezieht. Die Kathedrale von Korčula und die Laienbruderschaften in der Stadt besitzen 28 Silberleuchter aus Venezianischen Goldschmiedwerkstätten des 17. und 18. Jahrhunderts. Daneben hängen in der Kathedrale 8 silberne Ampeln, in der Kirche des hl. Michael eine Ampel, und am Altar des hl. Rochus ebenda auch eine Ampel. Alle Ampeln sind Vene-

Mattia Preti, S. Luca. — Catania, Museo di Castello Ursino

zianischer Herkunft, und stammen aus dem 17. bis 19. Jh. In der Aller Heiligenkirche befinden sich drei Hängeampeln; eine aus dem 17. Jh. aus Venedig, und zwei weitere aus dem 19. Jh. Besondere Aufmerksamkeit verdient eine Ampel aus dem Jahr 1863, die von dem einheimischen Goldschmied Vicko Caenazzo aus Korčula angefertigt wurde.

Marija Stagličić

DIE KLASSIZISTISCHE ERNEUERUNG DES ERZBISCHÖFLICHEN PALASTES IN ZADAR

In ihrem Beitrag über die klassizistische Erneuerung des Erzbischöflichen Palastes in Zadar führt die Autorin an, daß für dieses Unternehmen drei Projekte vorgeschlagen waren: das erste stammt von Paul Hatzinger aus dem Jahr 1823, das zweite ist von Antonio Luigi de Romanò aus dem Jahr 1825, und das dritte, nicht unterschriebene Projekt schreibt die Autorin V. Presani zu. Dieses Projekt war aus Wien nach Zadar geschickt worden, und zwar von der Hofkommission für Bauwesen (21. Mai 1826). Nach diesem Projekt wurde die Erneuerung des Palastes ausgeführt. In der Studie werden die am Objekt vorgenommenen Veränderungen genau angeführt, und am Ende des Beitrags bringt die Autorin Angaben über die Tätigkeit von P. Hatzinger und A. L. de Romanò.